

Audžiant tautos dvasios juostą

Tautos istorija – kaip audžiama tautinė juosta... Reikšmingi faktai kaip palaidi siūlai audžiami į spalvingą taką. Tautos patirtis įsibrėžia į atmintį. Vieni faktai greit išblunka. Kiti išlieka. Vieni renkamės prisiminti vienos patirtis, kiti – kitokias... Ir net į tą patį įvykį vieni žvelgiame vienaip, kiti kitaip.

Kas įvyko prieš tūkstantį metų? Vieni tautiečiai atsako: nagi istoriniame metraštyje pirmą kartą buvo paminėtas Lietuvos vardas. Kiti – tarp jų ir mes – įžvelgia daug giliau: tas faktas svarbus dėl vieno drąsaus asmens, kuris, brangindamas didžią Žinią apie Dievą ir norėdamas ją paskelbti mūsų prosenelių proseneliams, rizikavo savo gyvybe, kad tik galėtų tą Žinią (Dievo buvimą ir kilnų Jo Sūnaus pasiaukojimą ant kryžiaus) paskelbti nieko apie tai nežinantiems mūsų proseneliams. Tas istorinis momentas mūsų tautai buvo lemiamas. Ne dėl to, kad Lietuvos vardas paminėtas, bet kad tauta pirmą kartą išgirdo apie vieno Dievo buvimą ir Jo Sūnaus kilnumą bei kvietimą su jais bendrauti. Tuo pačiu jai (ir mums) atsirado galimybė siekti dieviško kilnumo. Tas kvietimas atnešė mums nuostabią galimybę, bet kartu – ir didelę atsakomybę... Nauja auksinė proga austi naują tautos dvasios juostą, bendraujant su mūsų tautos Autoriumi.

Nauja sėkla, dangiškai nauja spalva tautos dvasios juostoje. Ir tai yra istorijoje nebepamiršamas faktas, įgalinantis mūsų tautą tapti kilnesne. Kad ir kokia sunki pradžia, kad ir kaip Brunono krauju sukruvinta liko ta pirmo susitikimo vieta, naujas laikotarpis prasidėjo mūsų tautai.

Dar daug lėmė mūsų tautos valdovų politika, sprendimai krikštytis... Mindaugas, Jogaila, Vytautas... Nelengva pasukti tautos kelio kryptį kitu kampu. Lemiamu metu atėjo Motina. Maldavimu ir ašaromis palenkė mūsų tautiečius atkreipti dėmesį į Sūnų, iš kurio sklinda kilnumo gėris tautai. Pamažu vis giliau prigijo tikėjimas – tautos ganytojų, tokių kaip vyskupas Motiejus Valančius, pavyzdžiu ir mokymu. Du ypač įsidėmėtini faktai, abu apreiškiantys spindintį mūsų tautiečių tikėjimą: beginkliai Kražių Dievo namų gynėjai, net kazokams kapojant juos botagais, saugojo Dievą Jo paties namuose... Ir keliasdešimt metų vėliau, buldozeriais išgriovus visus kryžius ant Kryžių kalno, tikėjimas vėl ataugdavo naktį pastatytu kryžių mišku toje pačioje vietoje.

Palaimintasis arkivyskupas Jurgis Matulaitis, Pranas Dovydaitis, Stasys Šalcauskis palaikė tikėjimą nepriklausomybę atgavusioje tautoje, kurios rinktiniai vaikai stebėtinai išpažino Dievą, eidami kryžiaus kelią Sibire: vyskupas Vincentas Borisevičius, arkivyskupas Teofilius Matulionis, arkivyskupas Mečislovas Reinys ir trapi, bet nepalaužiama Adelė Dirsytė.

Taip buvo audžiama tautos dvasios juosta.

* * *

Deja, ne visa tauta renkasi Kristaus dvasios kelią. Mes, kurie jaučiame Jo įkvėpimą, turime dar labiau nei tauta Jį rinktis. Dvasios juosta laukia audėjų. Laukia naujų įrodymų, kad Kristus įkvepia žmones kilniems darbams. Ne žodžiai, bet darbai įrodo.

Kristus kvietė ir tebekviečia tautą. Jo vardu tebekviečia savo kraują prie Lietuvos krašto ribos išliejęs Brunonas. Kviečia ir Šiluvos Motina, savo širdies skausmu užmokėjusi daugiau negu kas nors kitas, kad Sūnų žmonės ne atmestų, bet priimtų. Ir Sibiro kankiniai kviečia savo sudėtomis kančių aukomis.

Kiekvienas atsiliepimas į tą kvietimą yra brangus. Nes įjungiamas į naują tautos dvasios audinį nauju ornamentu – aukos kryžiumi ar kilnumą liudijančiu deimantu... Tad ir „Tūkstantmečio žiedo. Vilties ir meilės laišku Lietuvai“ linkėjimai (žr. *Kultūra*, 2010.01.23) neturėtų tenkintis į knygą surinktais ir išspausdintais laiškais, bet privalo tapti tų laiškų įkvėpta akcija į dvasios juostą – į didelių troškimų, nepaliaujamų maldų ir kilnių darbų audinį.

Kęstutis A. Trimakas

Henrikas Algis Čigriejus

Kazio Bartašiaus austos juostos.

Jono Kuprio nuotr.

* * *

Parlėktum į gimtinę tartum lengvas paukštis,
Parlėktum kaip graudus rudenis dūmas.
Į savo liepą, šlamančią ir aukštą,
Į šildantį ir žerintį palaukės krūmą.

O viskas dar tik vakar, ne prieš amžių amžius,
O viskas dar čia pat, o ne už jūrų marių – –
Tačiau žinai gerai: tenai, sparnus suglamžęs,
Artojas baltasai iš nuliūdimo geria

Ir šūkauja, kad gūžias liepos aukštos
Ir krūpteli iš baimės šventas krūmas – –
Tai kas, kad šiandien dar esi kaip paukštis,
Tai kas, kad lengvas tartum dūmas.

Kitame numeryje:

- „Istorijų apie Lietuvą“ pristatymas.
- Eglės Juodvalkės eilėraščiai.
- Rolando Kazlo „Geležis ir sidabras”.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio *Kultūros* turinys

- 1-as psl. Kęstutis A. Trimakas. Audžiant tautos dvasios juostą.
- 2-as psl. Stasys Goštautas. Užrašai iš Cape Cod: išeivija dar gyva.
- 3-as psl. Judita Vaičiūnaitė. Bevardė versmė.
- 4-as psl. Marija Pempytė. Keturios dienos su knygomis.
- 6-as psl. Virginija Paplauskienė. „Pasaka yra šventa tiesa...”
- 7-as psl. Raimundas M. Lapas. Sena „Naujoji Romuva”.

Užrašai iš Cape Cod: išeivija dar gyva

STASYS GOŠTAUTAS

Neseniai rašydamas apie lietuviškų bažnyčių likimą Amerikoje, arba tiksliau, naikinimą, paminėjau išeivių vaikus ir vaikaičius, kurie „ne tik nieko konkrečiau nepastatė, bet baigia viską sugriauti. Jau net trečiabangiai daugiau daro, negu dipukų įpėdiniai...”.

Visi žinome išeivijos nuopelnus, laisvinant Lietuvą. Specialiai kalbėjau apie išeivių palikuonis, nes puikiai žinau, kiek yra prisidėjusi mano tėvų karta prie Lietuvos atstatymo ir, kai tikrai reikėjo, prisidėjo mano vaikų karta. Randu reikalo kalbėti apie išeiviją arba pabėgėlius, bet jokių būdu ne apie emigrantus, kadangi mes niekada nebuvo emigrantai, ir aš stebiuosi, kad Migracijos departamento direktoriaus pavaduotojas – kurio pavardės nenoriu minėti – „Lietuvos ryte” penkis kartus sausio mėnesį mus išvadino „emigrantais”. Mes virtome kriminalinio puslapio dalimi. Kiekvieną rytą „Lietuvos rytas” sumini nusikaltusius emigrantus pasaulyje. Atrodo, kad be kriminalinių naujienų, mes nieko daugiau nesame verti. Ačiū Rimvydui Valatkai. Taip pat nesuprantu, kodėl mes esame „mažuma” ir priklausėme „Tautinių mažumų ir išeivijos departamentui?” Nemanau, kad esame „mažuma”, bent jau ne tuo atžvilgiu, kaip tas žodis teigia. Tarp kitko, dėl finansinių sunkumų minėtasis departamentas panaikintas.

Prieš tęsiant pokalbį apie išeiviją, gal reikėtų trumpai pakalbėti apie tai, ką tas žodis – „išeivija” – reiškia. Gal, pavyzdžiui, dailininkui Žibuntui Mikšiui tas žodis turi visai kitokią reikšmę. Apie tai galima būtų diskutuoti be galo, be krašto. Bet aš nenoriu taip ilgai laukti. Pabrėšiu tai, kas daugumai atrodo aišku: išeivija – unikali politinių pabėgėlių grupė, kuri 1944 metais ne savo valia paliko Lietuvą ir niekada nemanė taip ilgai užsibūti svetimoje žemėje. Tad iš įpročio sąvoka „išeivija” turėtų apibūdinti pabėgėlius iš Lietuvos po Antrojo pasaulinio karo, „dipukus”, „antrabangius”.

Lietuvoje (sakykime, interneto dienraštyje „Bernardinai”) „išeivija” yra vartojama vietoje „emigracijos”, tai tikras nesusipratimas, nes žodis „išeiviai” nereiškia „emigrantai”. Kitos informacijos priemonės (pvz., „Lietuvos rytas”) vartoja sąvoką „emigrantai” vietoje „išeiviai”. Tai nemaža painiava, ir visada prieš rašant būtų gerai išsiaiškinti, ką ta sąvoka reiškia.

Šokių šventė 2004 m. Čikagoje.

Jono Kuprio nuotr.

Išeivija buvo intelektualų grupė, susižavėjusi lietuviškumu, kuriems buvo svarbu ne tik dainuoti, šokti ir kalbėti lietuviškai, bet ir laisvinti Lietuvą. Nueiti į lietuvišką parodą, išklausti lietuvišką koncertą ar paskaitą. Ir, aišku, sekmadienį lankyti bažnyčią ir susitikti su kitais lietuviais.

Išeivija buvo labai reikšminga pirmajai emigracijai ir dabar norėtų būti tokia ir posovietinei emigracijai. Ar išeiviams tai pavyks, laikas parodys, kai jauni emigrantai ir jų vaikai pradės užimti išeivių vietas. Tas kėdžių pasikeitimas jau prasidėjo ir tai matome visose organizacijose. Bostono, Los Angeles, Elizabeth, NJ bendruomenės yra geri pavyzdžiai.

Išeivijos gretos retėja. Neseniai atsisveikino su Rimvydu Šilbajoriu, Pauliumi Jurkumi, Algiiu Titu Antanaičiu, Kaziu Bradūnu, su Leonardu Andriekumi. Prieš porą metų mirė Albinas Elskus. Prieš metus mirė V. Ignas, Sandra Čipkienė, prieš porą dienų – Pranas Lapė. Nenoriu tęsti iškeliavusiųjų sąrašo.

Bet, nepaisant to, kad išeivių gretos sparčiai retėja, mes dar įstengiame suorganizuoti išpūdingą Dainų ir Šokių šventę, visai pakenčiamą Operą, vesti skautų, ateitininkų ir kitas stovyklas, pajaunėjusius Santaros Šviesos suvažiavimus, pristatyti jaunos ir senus dailininkus (Čikagoje kartais būna net keturios parodos vienu metu). Mylime muziką, koncertų salės dar pilnos ir solistų, ir klausytojų. Tas pats ir su teatru, kuris paskutiniu metu buvo lyg apmiręs. Ne, išeivija dar gyva!

Lietuviškų mokyklų ir, aišku, mokinių skaičius vis didėja. Išeivių anūkai dar lanko lietuviškas mokyklas, kurios darosi per ankštos. Mes galime kritikuoti naujuosius emigrantus, kad jie tokie ar kitojie, bet kiekvieną šeštadienį jie tempia savo vaikus ir anūkus į lietuviškas mokyklas ir vietoje poilsio dienos šeštadienis virsta labai aktyvia diena... Ne, išeivija dar gyva!

Dar reguliariai pasirodo „Lituanus”. Deja, nebėra tokių didžiūnų, kaip „Aidai”, „Metmenys” ir „Akiračiai”. Net keista pažiūrėti, kas rašyda-

vo „Kultūros barams” – atrodytų, lyg išeiviai niekada neišvyko, kad buvome Lietuvoje.

Kadaise Čikagoje buvo du dienraščiai, dabar turime vieną, deja, beveik be skelbimų, ir nežinau, kiek turime savaitraščių, perpildytų skelbimais. Tai rodo naujų atvykusių emigrantų pasirinkimą, jie daugiau verslininkai, sportininkai negu visuomenės veikėjai ar kultūrininkai. Bet viskam ateis laikas – jau matome, kaip nauji ateiviai prisideda prie lietuviško gyvenimo Ispanijoje, Airijoje, Anglijoje ir, aišku, JAV.

„Draugas” atšventė savo šimto metų sukaktį, ir jeigu jo nebūtų, visi labai jo pasigestume. Clevelande dar yra „Dirva”, didvyriškai kovojanti su sunkumais, Kanadoje – puikūs „Tėviškės žiburiai”, irgi laukiantys savo likimo. Bet spaudos likimas yra globalinė problema, daug priklausys nuo to, ar greitai išspręsime internetinės žiniasklaidos klausimą.

Išeivijos institucijos dar veikia, ir veikia gerai. Pavyzdys – Lietuvių Fondas ir Tautos Fondas. Nors jų tikslas yra daugiau padėti Lietuvai, nemažai remiami ir išeivijos pedagoginiai bei kultūriniai siekiai. Bendruomenės ir organizacijos, tokios kaip ALT’as dar veikia, ir nors galbūt mūsų bendruomenės silpnėja, labai priklauso nuo to, kas bendruomenei vadovauja. Štai Bostono bendruomenė buvo lyg sustingusi, bet atsirado sumani pirmininkė, ir padėtis pasitaisė. Daugumos bendruomenių vairs jau ne išeivių, bet naujųjų emigrantų rankose, kai kurie iš jų atvykę dar tarybiniais laikais.

Negalime tuo pasigirti Lietuvoje. Atvėsus entuziazmui po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, mūsų vaidmuo sumažėjo ir, išskyrus finansinę paramą, mus ignoravo ir nedavė progos dirbti Lietuvai. Tai normalu, užtektinai padarėme, kai jie nieko negalėjo. Iš pradžių manėme, kad perduosime savo patirtį, bet paskui supratome, kad niekas jos nenori. Tad gal laikas mums pasitraukti?.. Bet jausmas būti nereikalingiems yra skaudus, todėl, nepaisant visko, bandėme dar ką nors padaryti dėl Lietuvos. Yra gražių išimčių, bet labai pasigirti neturime kuo. Tokiu būdu Lietuva viena – be išeivijos – padarė daug klaidų.

Jeigu jau kalbėti apie asmeninę patirtį, sakyčiau, kad vienas iš įdomiausių mano gyvenimo tarpinių buvo Cervanteso ir F. Garcías Lorcos dėstymas Vytauto Didžiojo universitete. Tokių gabių ir šaunių studentų neturėjau net Wellesley College. Mes skubėjome prisidėti prie Lietuvos atstatymo, nes žinojome, kad mūsų dienos suskaičiuotos. Dabar daugiau naujų profesorių atvyksta iš Lietuvos, negu kad iš išeivijos. □

Teatro festivalis 2004 m. Čikagoje.

Jono Kuprio nuotr.

JUDITA VAIČIŪNAITĖ

Lietingas sekmadienis

Skleidžiantis rūko pilkajai rožei,
rytą išnyrant Kotrynos bokštams,
nuteka gatvių skaidrūs mažorai
tiesiai link tavo namo upokšniais...

Pilkšvas, sidabriškas ir perlamutrinis
brėkštantis miestas, šaltai akmenuotas,
o dulsvame veidrodėly nuo pudrinės
veidas išblyškęs ir iškamutas...

Neatpažįstamas, svetimas veidas,
po akimis nykūs nemigos ratai...
Vien iš miglos – be vaivorykščių vaizdas,
vien iš miglos – tų kiemų kvadratai...

Gėlės senuose portretuose

Įsegtos į plaukus
tulpės, pakalnutės, astros,
juodas kaspino aksomas,
nėriniai ir perlai,
akys iš tamsių auksinių rėmų –
gyvos aistros,
likusios iš nebūties
jaunystės nykiai pergalei...

Rožės tarp krūtų,
dar skleidžiančios miglotą kvapą,
rožės, degančios po dulkėmis
baroko saulėj,
tebežydit drobėj,
mestos kažkuomet į kapą,
sėklom spinduliavę iš gilybės
tauriai, blausiai...

Gėlės senuose portretuose –
o grakščios puokštės
sapno veidrodžiuos,
o jūs, kurios prieš vėją puošetės...

Prieblandos kambary

Plazda atlasiniai
tamsiai raudoni
begonijos lapai
lyg išskeisti
nutūpusio paukščio sparnai ,
jau šviečiant
pintai šiaudinei lempai
virš laikraščių šūsnies,
aviečių
kvapui virš tavo plaukų
pasklindant,
beviltiškai, slaptai,
vilčiai prabundant širdy,
kai prieblanda
tykiai apgaubia
stalą su lempos šviesa
ir prie kojų
užmigusį šunį,
datą, kurią ištrynei –
po grindiniu
užverstą šulinį,
tylą po dangumi,
kai gėlė
tamsoj tebeauga...

Žvakės

Tykiai prie žvakių rūkai.
Užpustytą mišką
perbėga baltas vilkas,
kad vėl atsibūsčiau
sniego tyloj, kad prie skvero,
pūgoj nugramzdinto,

tarp pastatų, iškaltų iš balto granito,
šviestų tamsoj po stiklu
šalia tulpių žvakės,
degančios žvakės gėlių turgavietėj žiemą,
saugančios džiaugsmą pūgoj
lyg raudoną plevenantį žiedą.

Užuolaidos iš balto tiulio

Mamai

Ten suplazda
užuolaidos iš balto tiulio,
ten tavo veidą rėmina
rudens vijokliai,
ten šlama Ažuolyne
žaibo kirstas ažuolas,
jo gilių vėriniui
tebeskambant ant riešo,
ten ūkanoj rojalis,
jo dulkėtas aidas
blankus lyg piešinys
ant rudo porceliano,
ten palmės virpantis šešėlis
ant kušetės,
ten tolimas duslus griaustinis,
bombai sproguos,
ten vaiko pirštai,
staltiesės kutus sugniaužę,
ten vėlinių raudonos chrizantemos vėjy,
nubarstę žiedlapiais tėvų apleistą kapą,
ten šlaitas,
nebyliam rūke nuo spalio upės,
ten plazda tik
užuolaidos iš balto tiulio...

Stoties kavinukėj

Byrant baltai erškėtrožei žiedlapiais,
suodinoj stoties kavinukėj
perlamutro puodely žiebias
vaivorinė žara, o apniukęs

spindulys pro tinklinę užuolaidą
tuščią lapą išmargina raštais –
aš tavo mylėsiu, užuot
užmaršty nugramzdinus, bekraštis,

begalinis, beribis švelnumas
verčia piešti tamsoj tavo antakius, –
bus erškėtrožė nuo šalnų
ašarota, o naktys tvankios...

Medinis namas

Dvasia medinio samanoto namo,
slenksti,
palaidotas po daugiaaukščiais –
dega šviesos
virš nesamo senelės pusrūsio,
virš sodo,
virš žalio priestato su mirusia skalbėja,
virš pūvančios verandos, atgręžtos į gatvę,
į saulėtą prisiminimų gatvę,
sienos
sumirga karpiniais iš užmirštų žurnalų –
vandens malūnas pamiškėj, medžioklės
kurtai,
blanki širdžių dama, išlikus iš kaladės,
po dulkėm povo plunksnos ir tušti flakonai
prie dulsvo veidrodžio, raktažolėms
pražystant,
ir juodo šilko priegalvis, išsiūtas braškėm, –
šviesa pro langines,
dvasia medinio namo...

Sniegina strofa

Šerkšnota erškėtrožė – kovo koralas –
iš lėto širdin įšaknys.
Lyg speigo dyglys iš pasąmonės kalas
skaidrus ir skaudus sakiny.

Šerkšnotas ūkimas – ir žiemiškas rūkas
į kambarius plūs su tamsa.
Balkono duris pradaryk, nes pratrūkęs
eilėraštis bus jo tąsa.

Šerkšnotas apyaušris – noksta aistroj
savaitės žiemos bulvare,
pavirtusios vientisa sniegina strofa –
erškėčio uoga žvarbia.

Smuikas

Ši tamsiažiedė šilagėlė
šviesiaplaukei iš orkestro,
šventoj pavasario šviesoj
natoms boluojant ant piupitrų,
šventoj tyloj slapčia belaukiant
gal atodūsio, gal gesto,
besprogstant tuopų ir vijoklių pumpurams, –
krauju jai pritariu...

Šie tamsžaliai lietum ošią sapnai
mergaitei iš orkestro, –
vos išskiriu jos smuiką,
bet į pačią paskutinę eilę
nukritęs vakarinis spindulys
ant vaikiško ir keisto
išblyškusio jos veido
jį nutvieskia viltimi ir meile...

Pilka diena

Tik margos turgaus chrizantemos vėjy
dar mirga temstančia rudens šviesa,
tik stogo čerpės, lyjant parausvėję,
negėsta,
tik stoty besišypsą
miglos gėlynai – rūkančios čigonės
dar skleidžia svaigulį, tik pilkame
rūke –
koridoriuj senos ligoninės
dar džiūsta juodas lietsargis kampe.

Bevardė versmė

Lyg bevardė versmė po katedra,
lyg iš rūko šviesos čiurkšlė
prasiverk, atgaivink dar kartą
ir be gailėsčio širdį užliek.

lyg dangus būk – šaltas ir žydras,
lyg iš lango angos pily
dar išvysk virš Neries žuvėdras,
kai sparnai tau vėjų pilni.

Lyg ledonešis gausk, lyg išas
atitirpusių gatvių tėkmėj,
nes tą balsą, į saulę grįžusi,
ir bevardės versmės ėmei.

KETURIOS DIENOS SU KNYGOMIS

Tarptautinei Vilniaus knygų mugei pasibaigus

MARIJA PEMPYTĖ

Nušurmuliavo, nuaidėjo kasmetinė tarptautinė Vilniaus knygų mugė, sulaukusi, pasak parodos organizatorių, beveik 60 tūkstančių lankytojų per visas keturias dienas. Ir nors leidėjai dejavo dėl sumažintos valstybės paramos leidybai, o žiniasklaidoje, kaip įprasta, karaliavo „krizinės“ naujienos, pažvelgus į sausakimšas automobilių stovėjimo aikštes prie LITEXPO parodų rūmų, kilo nemenkų abejonų, ar krizė Lietuvoje iš tiesų tokia baisi. Gal tiesiog – pernelyg sureikšmintą?.. Ir gal – labiau siejama su ekonomika?.. Juk paradoksalu tai, kad krizę mes įvardijame kaip šalies ekonomikos nuosmukį. O ar krizė ištiko kultūrą – to vargu ar verta apskritai klausiti. Krizė neištiko nei gerų kūrinių, nei gerų autorių. Pagaliau – ir ištikimų skaitytojų. Didžiulės eilės prie kasų tai patvirtino: ir seni, ir jauni, ir šeimos su mažais vaikais, ir žinomi, matyti visuomenės veikėjų veidai, ir nepažįstami...

O ypatingai džiugu dėl to, kad ši mugė – tai visgi ne turgus, ne prekybos centras, į kurį ateinama apsipirkti. Tai, pasak poeto A. A. Jonyno, vienas iš didžiausių ir reikšmingiausių kasmetinių kultūros festivalių. Kurio metu galima išgysyti ne tik patikusią knygą, sužinoti leidybos naujienas, bet ir susitikti su užsienio šalių ir lietuvių autoriais, dalyvauti gausybėje įdomiausių renginių. Kultūrinių mugės renginių programa – kvapą gniaužianti. Čia ir viską norintis apibėgti žmogus niekaip nespėtų visko apžvelgti: susitikimai su rašytojais ir leidėjais, parodos, vaikams skirti renginiai, improvizuoti koncertai ir spektakliai, diskusijos, naujų knygų pristatymai, premijų įteikimai... O jau knygų gražumas (ne veltui mūsų dailininkai laimi premijas tarptautiniuose knygos meno konkursuose), o jau leidyklų standų gausybė, o jau skaitytojai, ratuoti maišais maišeliais, piltais knygų, dūzgianti LITEXPO rūmų kavinė, kavo aromato persmelktas šurmulyš...

Mugė tuo svarbi ir įdomi, kad turi ką pasiūlyti

Bendras 2010 m. Vilniaus knygų mugės vaizdas.

įvairiems skaitytojams: nuo akademiinių leidinių iki pramoginės literatūros, nuo poezijos iki virtuvės receptų knygų. Įvairūs ir renginiai. Štai keletas diskusijų temų, kurios, manyčiau, turėtų sudominti skaitytoją, kuris knygų pasaulyje nesijaučia besąs tik prašalaitis: „Kūrybinga visuomenė – be knygų?“ (Ką knyga duoda piliečiui, kūrėjui, visuomenei? Kokia knygos ateitis Lietuvoje?), „Velnius ir politika“ (apie tai, kad lietuviai vis labiau praranda gėrio ir blogio skirties suvokimą, o velnius stengiasi demoralizuoti politiką), „Ar sovietmečio klasikai šiandien paskaitomi?“ ir kt. Tai, kad diskusijos neretai pavirsdavo karštais ginčais, liudija, kad šie klausimai lietuviams yra ir aktualūs, ir įdomūs.

Tiesiog nuodėmė būtų nepaminėti puikių mūsų dailininkų parodų – Eugenijaus Karpavičiaus apipavidalintų knygų ekspozicija, skirta šviesiam dailininko atminimui (jis šiemet iškeliavo Anapilin), Algio Griškevičiaus fotografijų paroda „Mikališkių stebuklai“, Knygos meno konkurso „Vilnius' 2009“ knygų lauračių ekspozicija, 2008–2010 m. Lietuvoje išleistų knygų vaikams ir jaunimui ekspozicija ir daugelis kitų... O kur dar malonūs susitikimai su pačiais dailininkais – imi ir susiduri kur minioje ar renginyje, pasisveikini, pilnas šypsenos ir jaudulio, lyg nieko ypatingo nepasakai, o širdy šilta... Kaip nesišypsosi, žiūrėdamas į talentingąją dailininkę Sigutę Chlebinskaitę, kuri jau ne pirmi metai mugėje laimi pirmąsias vietas: šįkart svarbiausioji metų premija įteikta jai už G. Gavenavičiaus knygos „Lino mūka“ apipavidalinimą. Be pagrindinės premijos, Sigutė kaip dailininkė laimėjo dar keturias premijas šioje knygų mugėje. Viena iš jų – už nepaprastai gražiai ir stilingai apipavidalintą poeto A. A. Jonyno eilėraščių rinktinę „Sentimentalus romansas“ („Tyto alba“).

O ką bekalbėti apie Sigutės sumanytą kūrybinę studiją „Tu gali sukurti knygą“, kurioje visi norin-

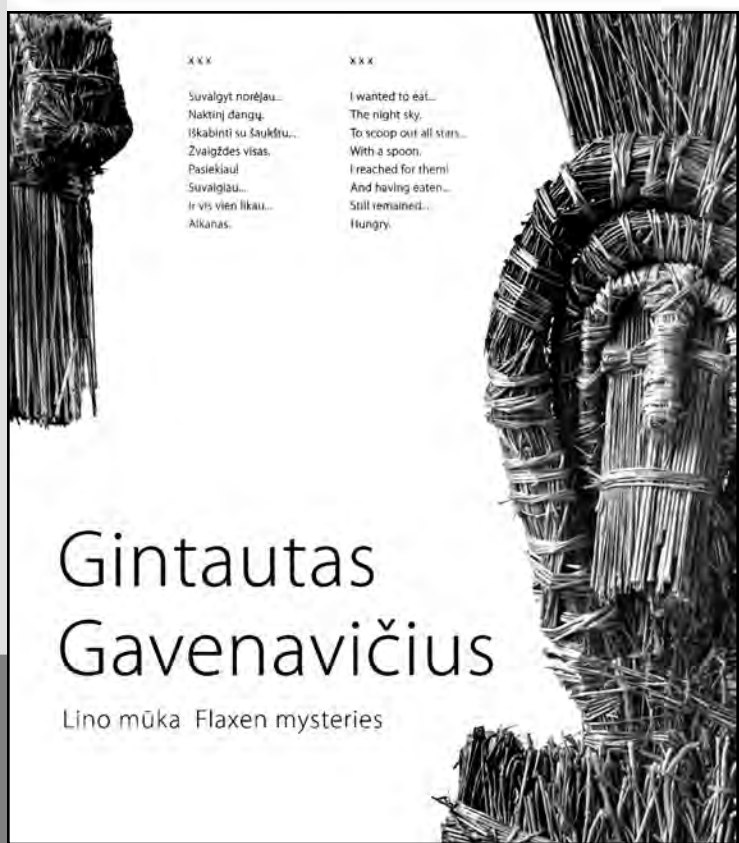

Metų knygos autorė Kristina Sabaliauskaitė.

tys gali susipažinti su knygos kūrimo paslaptimis. Ir ko tik šioje studijoje nerasime: Brailio raštas, kirilica, rašto ir iliustravimo menas, ekslibrisų spauda, knygos įrišimas, cianotipijos, marmurinio popieriaus ir žaislinių knygų laboratorijos, miniatiūrinių knygų kūrimas origamio technika, rašymas ant tošies ir vaškinių lentelių, Kunigaikščio raštinė, Didžiųjų klausimų knygų kūrėjams dėžė, kabančių vaikų ir jaunimo knygų ekspozicija... kažgi, ar viskam užtektų dienos?.. O kur dar knygrišystės amato pristatymas – Knygrišių gildijos nariai, apsirėdę baroko laikų rūbais, rankomis rišo knygas, naudodami kanapines virves, lininius siūlus, spaustuose formuodami knygos nugarėlę, knygos bloką apipjaudami specialiu peiliu, atraukdami viršelius oda ir išpuošdami spaudais. Įdomiausia, žinoma, tai, kad šiame procese galėjo dalyvauti ir mugės lankytojai.

Kaip ir kiekviena mugė, taip ir ši neapsiėjo be užsienio literatūros žvaigždžių: tai Karin Alvtegen (Švedija), Melvinas Burgessas (Didžioji Britanija), Joanne Harris (Didžioji Britanija), na, ir pasauliniu bestseleriu tapusios knygos „Sofijos pasaulis“ autorius, norvegų rašytojas Josteinas Gaarderis. Tokių baisių eilių prie žvaigždžių, kaip kad buvo prieš porą metų, mugėje apsilankius Johnui Irvingui, tarsi ir nebūta. Bet „Sofijos pasaulio“ tiražas, kaip nugirdau prie leidyklos stendo, jau baigiasi. Nieko nepadarysi – žvaigždės įvaizdis veikia.

Nukelta į 5 psl.

Gražiausia metų knyga – Gintauto Gavenavičiaus „Lino mūka/Flaxen mysteries“. Sudarė I. Pleikienė, M. Gavenavičienė. Išleido Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009. Dailininkė – Sigutė Chlebinskaitė.

Algis Griškevičius. Nuotraukos iš knygos „Mikališkių stebuklai“.

Atkelta iš 4 psl.

Tačiau ir mugės organizatoriai, ir leidėjai džiaugėsi, kad skaitytojai labai domisi ir lietuvių rašytojais. Autografų prašančiųjų netrūko nei A. Čekuoliui, nei L. S. Černiauskaitei, nei S. Parulskiui, nei kitiems. Na, o į Vlado Šimkaus poezijos rinktinės pristatymą, kur poeto eilėraščius labai įtaigiai skaitė (ir vaidino) Nacionalinės premijos laureatas, aktorius Rolandas Kazlas, susirinko tiek žmonių, kad sako, kvėpuot nebuvo kuo. Ir daugiau prisirinko ne kokių senūčių ir seneliukų, o daug gražaus jaunimo. Va ir tikėk, kad jaunimas knygų nebeskaito, kad poezijos nebesupranta... Be abejo, daug ką traukė nepaprastas Rolando Kazlo talentas, jo jautrus sugebėjimas atskleisti tragiškas ir komiškas V. Šimkaus poezijos puses. Įsigijau Šimkaus knygą ir aš. Puikiai išleista, su protingu įvadu, subtiliai atrinktais eilėraščiais ir kompaktine plokštele. Poezijos ir muzikos spektaklių būta ir daugiau: „Nuostaba“ pagal Wislavos Szymborskos eiles (režisierė ir pagrindinio vaidmens atlikėja Dalia Michelevičiūtė), „Prabudimai“, skirti „Nemuno“ išleistoms knygoms ir kt. Savo meilės lyriką dainavo ir Juozas Erlickas Konferencijų salėje – negirdėjau, bet manau, kad tai irgi buvo puikus spektaklis.

Kaip ir kiekvienais metais, taip ir šiais mugė garsi ir gausiais premijų teikimais. Pirmiausia, aišku, geriausių metų knygų penketuko apdovanojimas (trys kategorijos: suaugusiųjų, vaikų ir paauglių knygos). Premijas pelnė Kristina Sabaliauskaitė už romaną „Silva rerum“, Kęstutis Kasparavičius už „Kiškį Morkų Didįjį“ ir Kristina Gudonytė už „Blogos mergaitės dienoraštį“. Visi nominantai apdovanoti gražiomis gėlių puokštėmis ir žiūrovų plojimais. K. Kasparavičius dar gavo dvi dailiai juostele perrištas morkas. Mariui Jonučiui ir Ramutei Skučaitei įteiktos Lietuvių kalbos komisijos dovanos už taisyklingiausią kalbą (abu autoriai – vaikų literatūros atstovai, taigi aišku, kad suaugusiųjų literatūros atstovams dar rei-

kia labai pasitempti, kad juos pranoktų). Na, o Renata Šerelytė gavo Jurgos Ivanauskaitės premiją ir kartu – mėgstamą Jurgos Ivanauskaitės drambliuką. Šis drambliukas yra „pereinamasis“, taigi kitais metais, kad ir gaila, veikiausiai teks jį perleisti kitam šios premijos laureatui.

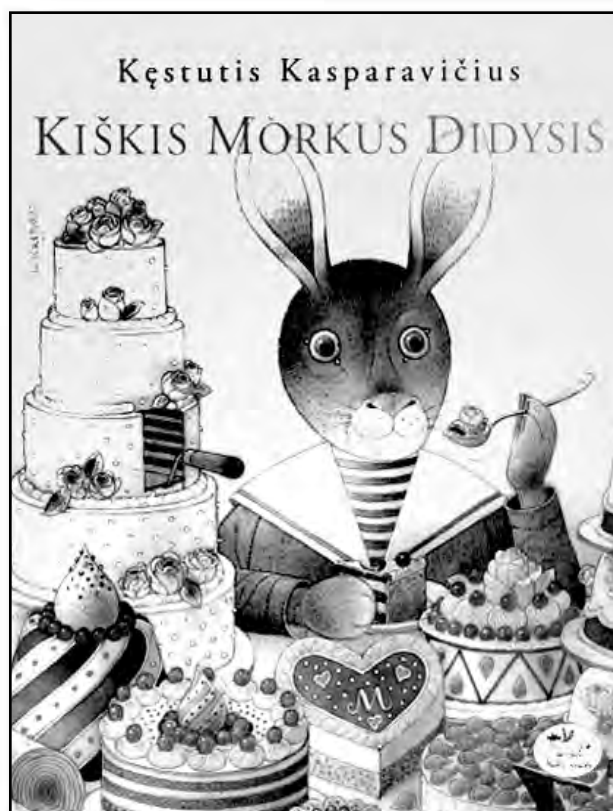
Betgi vis tiek smagu, nes drambliukas labai simpatiškas.

Premijas dar teikė ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (kritikų renkamai kūrybiškiausiai lietuvių autoriaus knygai), savo geriausią verstinę metų knygą rinko Lietuvos vertėjai, žodžiu, ko jau ko, o dovanų ir gerų žodžių, ir gerų knygų tikrai netrūko. Ir malonių smulkmenų – anava leidykla „Mintis“ dykai dalino rinkinius 1994 m. išleistus A. Conan Doyle'o raštus. Paėmiau tris tomus – labai mėgstu šį autorių, ypač jo „Užrašus apie Šerloką Holmsą“ ir „Paslaptinę šalį“. Dar gavau J. Vanrelis ir L. Pradelio „Paskutinįjį Antuano de Sent Egziuperi paslaptį“: irgi už ačiū. Na, gal ir ne už ačiū – visgi buvau šios knygos redaktorė. Tataigi.

O dar baisiai džiugiau naujiena – pasirodė pirmoji mano dievinamo rašytojo C. S. Lewiso „Narnijos kronikų“ dalis „Burtininko sūnėnas“. Antroji, kaip sakė leidyklos darbuotojai, pasirodys po mėnesio. Vertimas – geras. Tikrai. Tai puiku, nes šis autorius kitokio vertimo ir nenusipelno.

Kai pažvelgiau į krūvą knygų, parsivežtų namo, apėmė ne tik džiaugsmas, bet ir savotiškas siaubas. O dar sąžinės priekaištas – kam tiek knygų vilkti namo, galima paimti iš bibliotekos, galima pasiskolinti, galima pagaliau nepirkti... Bet gal to sąžinės priekaišto neverta pernelyg klausytis, gal tai visai ne sąžinės priekaištas, o šykštuolio bambesys. Nė kiek nenustebčiau, jei daugelis mugės lankytojų jo sėkmingai nesiklausė... Šiaip ar taip, knyga – nacionalinis mūsų turtas. O tokių gražių, vertingų ir įdomių knygų niekur kitur, kaip tik Vilniaus knygų mugėje, nerasi. Ir tokio aktyvaus šurmulio. Ir netikėtų susi-

tikimų, o gal – ir slaptų pasimatymų. Tai vieta, kurioje pamirštama krizė, kurioje vyksta gyvenimas. □

KNYGOS

Knygos – mūsų namai, kuriuose mes – vaiduokliai. O kas į vaiduoklį tau dėmesį kreipia? Gyvena ten savo gyvenimą žmonės,

O mes kuo aiškiausiai

Viską matom ir girdim.
Viską viską,
Suprantam ir raudam
Lyg vėjai senuos kaminuos
Ir gluosniuos - - -

Knygos – tai mūsų, vienišųjų, - ir girios, ir aidas
Iš visų pusių.

Net skauda

Giliai galvoje atmintis - - -
tai vienišųjų sodai.

Knygose jau dabar užia mūsų pavasariai,
Visos vasaros jau ir žiemos,
Oi, keista, oi, keista ugnimi
Dgina tiesiai iš puslapių tų
Atapustomas sniegas.

Henrikas Algis Čigriejus

„Pasaka yra šventa tiesa ir joje nėra nei krislo melo...”

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Taip rašė, taip mąstė, dar daugiau – tuo šventai tikėjo išeivių rašytojas, literatūros kritikas, dailininkas, o iš profesijos gydytojas – Julius Viktoras Kaupas.

Šiais metais kovo 6 d. jam būtų sukakę 90 metų, tačiau klatinga liga sustabdė jo laikrodį ties 44-uju gyvenimo laipteliu. Trumpas J. Kaupo gyvenimas buvo persmelktas kūrybinės aistros ir nenumaldomo troškulio pažinti, pamatyti, pajauti, išgirsti, suprasti... gyventi. Atkakliai siekė mokslo, daug laiko skyrė studijoms Kauno, Freiburgo universitetuose, medicinos paslaptis bandė perprasti, tęsdamas mokslus Amerikoje. Iki pat lemtingos dienos svajojo, ilgėjosi grožio ir gėrio: lankė meno parodas, koncertus, kino filmus, teatrus, skaitė knygas. Meno mūzos nebuvo šykščios ir dosniai jį apdovanojo dailininko bei rašytojo talentais. Amerikoje jo namuose liko gausybė paveikslų, piešinių, nebaigtų eskizų. 1948 m. Vokietijoje išėjo J. Kaupo pasakų ir fantastinių istorijų knyga „Daktaras Kripštukas pragare“, už kurią buvo paskirta Lietuvos Raudonojo Kryžiaus jaunimo literatūros premija. Su šia knyga jis, gydytojas psichiatras, tvirtai įžengė į profesionalių ir talentingų rašytojų gretas. Vėliau rašė fantastines ir mistines novelės, esė, įžvalgaus literatūros kritiko straipsnius.

J. Kaupas. „Daktaras Kripštukas pragare“, Freiburgas, 1948 m.

1958 metais, atsakydamas į klausimą, kokia yra tremties literatūros ateitis, rašė: „*Geriausi tremtyje parašyti veikalai yra tiek stiprūs, kad jie negali praeiti. Su laiku jie grįš į Lietuvą ir bus įtraukti į literatūros istoriją kaip vienas jos etapų; aš tikiu, tas įvyks, vis tiek kokia bebūtų tolimesnė istorijos raida*“. Šie žodžiai tinka ir jo paties kūrybai apibūdinti. Knyga „Daktaras Kripštukas pragare“ sugrįžo į Lietuvą ir šiandien rikiuojasi šalia geriausių šio žanro kūrinių.

Po rašytojo mirties jo artimi draugai Kostas Ostrauskas ir Alfonsas Nyka-Niliūnas surinko paskelbtus spaudoje bei rankraščiuose likusius kūrinius, straipsnius, esė ir 1997 metais Čikagoje išleido monumentalią jo raštų studiją (daugiau nei 700 psl.).

Rašytojo žmonos Dalės Kaupienės-Augūnienės sutikimu A. Nyka-Niliūnas J. Kaupo rankraštine, epistoline ir dokumentine medžiaga patikėjo šio straipsnio autorei parvežti saugoti į Maironio

Iš kairės: H. Nagys, A. Nyka-Niliūnas, J. Kaupas. Freiburgas, 1948 m.

lietuvų literatūros muziejų (toliau – MLLM). Dėkojame D. Kaupienei-Augūnienei už leidimą tyrinėti, eksponuoti, publikuoti jos vyro rinkinį. Šiais metais, rudenį, rašytojo žmona Dalė su sūnumi Algiu ir dukra Jūrate žada atvykti į MLLM, tuomet numatome ir paminėti J. Kaupo jubiliejų, surengti parodą, kurioje pamatysite vertingas ir unikalias archyvalijas.

Neatsitiktinai J. Kaupo rankraštinių archyvinis palikimas rado namus MLLM. Kaunas buvo jo numylėtas gimtasis miestas, kuriame rašytojas augo, brenė, pradėjo menininko kelią. Tvarkant ir tyrinėjant laiko alsavimo paliestus rankraščius ir epistoliarinį palikimą pajuntame, įskaitome, matome, kuo J. Kaupas domėjosi, kas jį liūdino, dėl ko sielėjosi, kas brandino. Prieš akis iškyla įstabus gydytojo, rašytojo, literatūros kritiko, dailininko paveikslas.

„Žmogus pasieks visa tai, ko tik išdrįs ilgtis“

J. Kaupo vaikystė buvo apgaubta palaimingo džiugesio. Gimė laikinojoje nepriklausomoje sostinėje – Kaune. J. Kaupo tėvas, taip pat Julius, buvo Steigiamojo Seimo narys, finansininkas. Mama Emilija bendravo su žymiais Kauno miesto žmonėmis: Maironiu, kun. M. Vaitkumi, A. Alekna ir kitais. Kaupų namuose buvo vertinama ir branginama knyga, turtingoje bibliotekoje buvo sukaupta daug knygų įvairiomis kalbomis. Jaunuolio būta gabaus: daug skaitė, turėjo puikią atmintį, sėkmingai mokėsi Jėzuitų gimnazijoje. Julius Kaupas buvo populiarus tarp draugų, pasižymėjo ekspresyviu būdu, lakia fantazija. Save vadino Kalnų gatvės padauža. Jo galvoje nuolat kirbėdavo tūkstančiai prasimanymų, kuriuos, padedamas bendraklasių, realizuodavo. Įkūrė draugiją moksleiviams inteligentams remti – „DIMR“. Pasak K. Čerke-liūno, jis prisaikdino bendraklasį L. Narbutą parašyti novelę pagal draugijos inicialus – „Du iš mūsų rūko“. Draugijos įstatuose buvo deklaruojama demokratinė nuotaika, pavyzdžiui, – „*kiemsargiai turėjo tokias pat teises kaip ir direktoriai*“. O garbės nariai buvo tie, kurie pasižadėdavo garbės žodžiu sumokėti nario mokesį.

Jėzuitų gimnazijoje buvo rengiamos ne tik sporto varžybos, bet ir literatūros vakarai, statomi vaidinimai. Vienas iš režisierių buvo A. Škėma, su kuriuo J. Kaupas susipažino, o vėliau ir susibičiuliavo. 1932 metais J. Kaupas parašė dviejų veiksmų komediją „Aš Jums parodysiu“, o kiek vėliau, vyresnėje klasėje, surašė savo nuotykingus įspū-

džius iš kelionės į Klaipėdą. Tai buvo pirmieji literatūriniai bandymai. Sėkmingai baigęs gimnaziją, pradėjo tarnauti Karininkų mokykloje. Anuomet karinę tarnybą atliko ir būsimieji literatai – K. Bradūnas, P. Jurkus, V. A. Jonynas.

Vėliau J. Kaupas įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetą, tačiau entuziastingai domėjosi literatūra, kūrė. 1942 debiutavo žurnale *Žiburėlis* pasakomis „Senų laikų padavimas apie Stirniuką“ ir „Vytautas ir musė“. 1943 m. sulaukė pirmojo įvertinimo – žurnalas *Savaitė* skyrė premiją už novelę „Banknotas“.

Studijos atvėrė pažinimo džiaugsmą, suteikė platesnes galimybes, plėtė pasaulėžiūrą. J. Kaupas lankė filosofo Juozo Girniaus seminarą VD universitete ir jo namuose. Susipažino su literatais, susibičiuliavo su poetu ir vertėju H. Nagiu. Jaunuoliai daug laiko praleisdavo vaikščiiodami Laisvės alėja, Ažuolyno parke, kalbėdamiesi apie literatūrą, filosofiją, spręsdami būties ir nebūties paslaptis. J. Kaupas tapo dažnas svečias Nagių namuose Kėdainiuose, susibičiuliavo su Henriko se-

Nukelta į 8 psl.

J. Kaupas su žmona Dale.

Tegu sena „Naujoji Romuva“ lieka skaitoma Amerikoje

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

„Naujosios Romuvos“ žurnalas, įkurtas su-
dėtingu politiniu laikotarpiu – 1931-aisiais
– išplėtė Lietuvos visuomenės informavi-
mo sistemą. Redaktoriui Juozui Keliuočiui
pavyko pasiekti, kad „Naujoji Romuva“
taptų įtakingu Lietuvos kultūros kaitos
veiksniu – pirmiausia dėl to, kad buvo pri-
taikytos visos įtaigiausios technologinės
priemonės, tarp jų ir fotografija. Būtent
šio žurnalo iliustracijos ir yra šiandieninė
mūsų straipsnio „Draugo“ kultūriniame
priede tema.

Andrius Vaišnys – 1963 m. Vilniuje gimęs
žurnalistas, Vilniaus universiteto Žurnalis-
tikos instituto direktorius, dėstytojas, nuo
2005-tųjų – docentas. Neseniai Lietuvos knygų rin-
koje pasirodė jo sudarytas ir ilgai knygų mylėtojų
lauktas dvitomis „Naujosios Romuvos fotografija“,
kuriame pateikiamos XX amžiaus ketvirtą de-
šimtmetį leisto žurnalo nuotraukos, sudėtos į
„Bendrų vaizdų“, „Įvykių“, „Portretų“ ir „Užsie-
nio fotografijos“ skyrius. Autoriaus dėka į mus
naujai prabyla populiarusis prieškarinio žurnalas.

Kiekviename tome skelbiama straipsnis apie
fotografiją Lietuvos periodikoje ir žurnalo vaidme-
nį, brandinant lietuvių profesionalios fotografijos
raidą 1931–1940 metais. Pirmajame tome aptaria-
mos lietuvių spaudos fotografijos ištakos ir nagri-
nėjama „Naujosios Romuvos“ redakcijos įtaka.
Antrajame tome aptariamas šio žurnalo ir prieška-
rinės fotografijos vaidmuo, kuriant Lietuvos kul-
tūros įvykių, asmenybių, institucijų, politikų įvaizdį.

Kas toji „Naujoji Romuva“?

„Naujoji Romuva“ – iliustruotas savaitinis kul-
tūros žurnalas, leistas ir redaguotas Juozo Keliuo-
čio Kaune 1931–1940 m., skirtas intelektualams,
sudaręs kultūrininkų sąjungą. Kasmet susidarydavo
1,000 didelių puslapių. Jo kryptys – kova prieš sve-
timybes, prieš susiskaldymą, prieš sustingimą; už
kūrybinę dinamiką, už tautinę kultūrą, už konsol-
idaciją. Jas puikiai išryškino pats redaktorius,
žurnalo ketverių metų sukaktuvių proga pareiš-
kęs: „Lietuvių tautai turint savo politinę nepri-
klausomybę, dabar reikia parodyti savo kultūrinę
ir kūrybinę didybę“. Jai pasireikšti buvo kliūčių,
kurias „Naujoji Romuva“ stengėsi šalinti.

Viena tokių kliūčių – per didelė svetimųjų įta-
ka įvairioms Lietuvos gyvenimo sritims. Žurnalas
kėlė pozityvų idealą – tautinę kultūrą, paremtą
vakarietiška krikščioniška ideologija. Kita kliūtis –
visuomenės susiskaldymas. „Naujoji Romuva“ į
savo bendradarbių gretas – o jų turėjo apie 150 –
telkė įvairių įsitikinimų ir pažiūrų žmones. Tuo, o
taip pat savo laisvomis diskusijomis žurnalas pel-
nė pažiūrų tolerancijos pripažinimą. Kita „Naujo-
sios Romuvos“ konsolidacijos sritis buvo santykiai
tarp valstybės ir bažnyčios. Trečia – lietuvių kul-
tūrinių santykių su kitomis tautomis gerinimas.
Čia daugiau simpatijų buvo rodoma prancūzų kul-
tūrai, taip pat kreipiamas dėmesys į kultūrinius
santykius su lenkais.

„Naujosios Romuvos“ pasirodymas buvo su-
tiktas su įtarimu. Nenuostabu – juk buvo tokie lai-
kai, kai visuomeniniai ir politiniai klausimai nu-
stelbė tautinės kultūros kūrimo reikalą. Visuome-
nė buvo susiformavusi grupėmis, kurios aštriai
viena su kita kovojo. Naujo žurnalo pasirodymas
laikytas bandymu sukurti naują grupę kaip kon-
kurentę esančioms. Tačiau nesidėdamas prie tra-
dicinių politinių grupuočių ir nekonkuruodamas

su jomis politinėje srityje, laikyda-
masis krikščioniškosios ideologi-
jos, išpažindamas demokratiją, ta-
čiau tuo pačiu ir pagerbdamas au-
toritarinio režimo asmenybes (A.
Smetoną, J. Tubelį ir kitus) kaip
aukštuosius valstybės pareigūnus,
žurnalas per kelerius metus išsi-
kovojo visuomenės pripažinimą.

Vienas vaizdas iškalbingesnis nei tūkstantis žodžių

J. Keliuočio tikslas – kiekvie-
ną savaitę skelbti žinias, kurios
darytų įtaką Lietuvos kultūrai –
turėjo lemti tam tikrą naujienų
paieškos, publikacijų kaitos spar-
tumą. Šiuo spartumu galima pa-
aiškinti publikacijų kokybę ir jų
trūkumus (įskaitant ir netikslu-
mus), kurių „Naujoji Romuva“ ne-
išvengė.

Kaip pastebi šio dvitomo su-
darytojas Andrius Vaišnys, nuo-
traukas J. Keliutis įdėdavo kaip
pačią aktualiausią informaciją. Jas
reikėdavo suprasti kaip naują sa-
vaitės ar mėnesio įvykį – pavyz-
džiui, spektaklio Valstybės teatre
premjerą arba naujos knygos išlei-
dimą, lietuvių parodą užsienyje
arba istorinės reikšmės atradimą,
įžymaus asmens mirtį ar apdova-
nojimą. Vienas iš būdingesnių
bruožų – beveik visada fotografijų
herojai žinojo, kad jie yra fotografuojami. A. Vaiš-
nys suteikia mums galimybę matyti, kaip „Naujoji
Romuva“ išplėtojo spaudos fotografijos tradiciją ir
sampratą – nuotrauka suteikia ne tik papildomos,
bet ir esminės informacijos iš Lietuvos arba už-
sienio kultūros, pasaulio įvykių. Spaudos fotogra-
fija padeda skaitytojams sužinoti daugiau, tiks-
liau, išsamiau, parodyti tai, ko nebūtina apraši-
nėti. Lietuvių kultūros raida įgyja svarbaus doku-
mento pamatą.

Kultūros skatintojas

Žurnalo fotografijų vertę galime suvokti kele-
riopai. „Naujoji Romuva“ padeda istoriją paversti
gyvuoju paveikslu, papildyti mūsų žinias apie as-
menybes ir įvykius, atskleisti, kaip ir kada foto-
grafiją imta vertinti Lietuvoje kaip meną. Jos taip
pat atspindi ir redaktoriaus J. Keliuočio asmeny-
bę, leidžia suprasti, ką jam buvo svarbu pasakyti
savo skaitytojui.

Anot doc. Vaišnio, iš žurnalo publicistikos ma-
tyti nuosekliai įgyvendinamas sumanymas atnau-
jinti kultūrą ir skatinti asmenybes kūrybiniam
darbui – pateikiant jų kūrinių ištraukas, aprašant
laimėjimus, vertinant nesėk-
mes. Fotografijos kontekste svar-
bu pabrėžti, kad žurnalas iš-
spausdino daug svarbaus Lie-
tuvos kultūrai laikotarpio ve-
ikėjų portretų. Be abejo, aptin-
kame tokių nuotraukų, kurių
dabar pasitaiko archyvuose, bet
kur kas daugiau yra fotografi-
jų, kur parodyti nusipelnę žmo-
nės, išlikę tik „Naujosios Ro-
muvos“ puslapiuose. Yra daug
mums gerai žinomų asmeny-
bių, kurios brandino lietuvišką-
ją kultūrą, tačiau buvo išbrauk-
tos antroje XX amžiaus pusėje
kaip netinkamos okupaciniams
režimams ar tiesiog užmirštos,

Nukelta į 8 psl.

Jūrininkai Laisvės alėjoje Kaune.

(Alg. Gustaičio nuotr., 1938)

Du draugai.

(V. Račkausko nuotr., 1935)

Duonos raikytojas.

(D. Čibo nuotr., 1936)

Potvynis Kaune. Jonavos gatvė, autobusas į Vilijampolę.

(S. Kolupailos nuotr., 1931)

„Pasaka yra šventa tiesa ir joje nėra nei krislo melo...”

Atkelta iš 6 psl.

serimi Zina, būsima poete Liūne Sutema. Nagių ir J. Kaupo draugystė tęsėsi iki pat jo mirties. Tarp jaunuolių užsimezgė artimas dvasinis ryšys, kuris nenutrūko per visą judviejų gyvenimą. Abu kūrė, rašė ir spausdino savo kūrybą Nepriklausomos Lietuvos spaudoje. Kiekvienas jų puoselėjo viltį kurti grožį, tarnauti rašytam žodžiui, abu ilgėjosi nepažintų kraštų. H. Nagys taikliai charakterizavo draugą: „*manau, kad jis vienintelis iš mūsų ne tik svajojo būti, bet ir buvo Tomas Nipernadis, Gesta Berlingas ir Augustinas Molnas.*”

Artėjanti rusų okupacija 1944 metais privertė jaunuosius menininkus pasitraukti iš Lietuvos į Vakarų. J. Kaupas mokėsi Tiubingene, apsigynė disertaciją ir gavo medicinos daktaro laipsnį. Freiburgo universitete studijavo filosofiją ir literatūrą. V. K. Jonyno vadovaujamoje Menų ir amatų mokykloje lukšteno tapybos paslaptis: ranką lavino tapyboje, piešime. „Praktiką” atlikdavo išdekoruodamas juokingais ir nuotaikingais velniukais namo, kuriame gyveno, sienas ir net lubas. Tokius velniukus apgyvendino ir savo pasakose.

Vokietijoje stigo duonos, rūbų, bet laisvės buvo iki soties. Veiklus ir energingas jaunuolis rasdavo laiko draugams, kuriuos ypatingai vertino ir brangino. J. Kaupas sunkiose gyvenimo situacijose rasdavo išeitį, guosdavo, drąsindavo praradusius viltį: „*Šiandien ne tu vienas esi nusivylęs gy-*

venimu. Daugelis jaunų žmonių abejoja ir ieško. Daugelio mūsų jaunystės sapnai sudužo į nuogą gyvenimo realybę, tačiau ir sudužusios svajonės mums atrodo kažkuo vertingesnės už tą pilką ir kasdienišką tikrovę,” – rašė jis H. Nagiui. J. Kaupas dalyvavo visuomeninėje veikloje. Įstojo į „Šviesos” organizaciją, rašė to paties pavadinimo akademinio jaunimo žurnalui. Kartu su kitais veikliais literatais išitraukė į Lietuvių Rašytojų draugijos veiklą, bendradarbiavo spaudoje – *Aiduose, Tremtinių mokykloje, Žiburiuose.*

J. Kaupas daug skaitė, jo mėgstamiausi autoriai buvo M. de Unamuno, Cervantesas, M. Proustas, R. M. Rilke, G. Traklis, Ž. P. Sartras, A. Fournier. Su draugais aptarinėdavo perskaitytas knygas. Z. Nagytė prisimena, kaip J. Kaupas su vaikišku užsidegimu perpasakodavo E. T. A. Hoffmano istorijas, kuriomis žavėjosi.

1950 m. su žmona Dale ir sūnumi Algiu atvyko į Ameriką. Gilino žinias psichiatrijos srityje, dėstė neurologiją gailestingųjų seserų kursuose Altone. Laiške H. Nagiui rašė: „*Mano nuotaikos čia gana neaiškios: pirmą mėnesį ligoninėje dirbti buvo lyg kiek ir nejauku, nes reikėjo visas senas gudrybes prisiminti, o tam kartais nepavykstant tekdavo ir gana kvailu pasijusti. Dabar, po mėnesio, prisisėmiau išminties marias ir pastebėjau, kad tie gudrieji daktarai, kurie savo ligonius į ligoninę siunčia, kartais nelabai kę teismano ir mano gana vidutiniškų patarimų klauso.*”

<...> Dabar, kai mažai laisvo laiko, ir kūrybinis darbas pasidarė vertingesnis, vos sunkiau besiekiamas. Galbūt tokia ir turi būti kūryba – kilti iš dirbančio žmogaus, laisvais jo momentais. Kai liūdna būna, pasiimu tavo „Lapkričio naktis” ir paskaitau, arba „Praradimo simfonijas” (Past. – autorius A. Nyka-Niliūnas) ir ten atrandu ‘nuliūdusiai širdžiai pavėšį’. Kažkaip malonu tada prisiminti saulėtus Tiubingeno laikus, kada vien meno bei Dievo ieškojimui gyventa tebuvo.”

Amerikoje J. Kaupas siekė išsitvirtinti profesinėje srityje, todėl atsakingai ruošėsi laikyti privalomus egzaminus. Nerūpestingo, valiūkiškai nusiteikusio jaunuolio įvaizdis klaidino: širdies giumoje Julius jautė atsakomybę ne tik už savo artimuosius, šeimą, bet ir už draugus. Nuolatinė įtampa ir sunkios gyvenimo sąlygos įtakėjo nepagydomos ligos – diabeto atsiradimą. Julius bandė žaismingai priimti šį gyvenimo iššūkį. Laiške H. Nagiui rašė: „*Neskaitant to nesmagaus švirkštelio kasdien, kitų nusiskundimų neturiu, dirbu kaip dirbęs ir jaučiuosi gerai <...> Tiesa, vėlgi į dangų daugiau šansų pakliūti atsirado, nes ugdau sakingumo dorybę, nepapildydamas didžiųjų griekų kaip persivalgymas, ir saldumynų iš tolo atsiskau. To, žinoma, anksčiau nedariau, nes, kaip sako Wilhelm Buch, ‘kas labai renkasi, tam doram išlikti sunku’”.*

Tęsinys kitame numeryje

Tegu sena „Naujoji Romuva” lieka skaitoma Amerikoje

Atkelta iš 7 psl.

kai buvo suardytos organizacijų ir institucijų tradicijos bei ryšiai. Bet portretai, kuriuos spausdino žurnalas, ne visada reiškė, kad tie veikėjai nenusipelnė kritikos. Tiesiog buvo diegiama nauja informacinė kultūra – tie žmonės yra visuomeniškai svarbūs, vadinasi, jie nusipelno būti parodomi. „Naujoji Romuva” buvo vienas iš stipriausių publicistinės kritikos centrų. Veikėjų fotoportretai papildė ir palengvina suvokimą apie kultūrinę erdvę, kuriai jie darė įtaką. Tai dokumentas, atskleidžiantis ne tik žmogaus bruožus, bet ir tinkamas vaizduotei išplėsti.

Nuotraukų autoriai

„Naujoji Romuva” neabejotinai atspindi garbiausių to laikotarpio Lietuvos fotografų vardus. Pavyzdžiui, Vytautas Augustinas, po Antrojo pasaulinio karo išsaugojęs savo nuotraukų kolekciją Jungtinėse Amerikos Valstijose ir XX amžiaus pabaigoje perdavęs neigiamus Lietuvos nacionaliniam muziejui Vilniuje, jau J. Keliučio žurnale buvo pri skirtinas meninės fotografijos sričiai – tai krašto-

vaizdžio stebėtojo darbai. Net ir tais atvejais, kai V. Augustinas fotografuodavo įvykius, iš nuotraukoje pagauto svarbaus akimirkos dvelkia šiam fotografui būdingas požymis regėti dalyko daugiaprasmiškumą.

„Naujosios Romuvos fotografijos” dvitomyje Andrius Vaišnys suregistravo net 111 fotografų, kurie su savo darbais pasirodydavo šio žurnalo puslapiuose. Čia puikuoja ne tik žinomiausių anuometinių fotografų – V. Augustino, B. Buračo, V. Gavėno, O. Milaševičiaus, A. Naruševičiaus, G. Orento, J. Skrinko (Paryžiuje apdovanotų aukso medaliais) pavardės. Rasime nemažai ir kitų profesijų atstovų. Nustebau, pamatęs dvitomyje tiek daug pažįstamų asmenybių, kurios 1944 m. buvo priverstos pasitraukti iš Lietuvos ir apsigyveno JAV bei Kanadoje. Tai mūsų išeivijos inteligentų elitas – inžinieriai, poetai, žurnalistai, hidrologai, architektai, gydytojai, geografs, teisininkai, dailininkai, ekonomistai: D. Čibas, V. Daugėla, A. Giedraitis, A. Gustaitis, J. Gimbutas, S. Kolupaila, J. Kovalskis, B. Matulionis, V. Maželis, K. Pakštas, V. Račkauskas, A. Tamošaitis, A. Tarulis, V. Tauras, A. Vaičiulaitis, A. Valeška, K. Varnelis.

„Naujosios Romuvos” fotografija – tai Lietuvos įvykių dokumentai ir meniniai kūriniai, kurie papildė istorinį suvokimą apie socialinius laikotarpio santykius, Lietuvos kultūros, o taip pat politinės kultūros formavimąsi. Žurnalas, rėmęs modernųjį meną, analizavęs politikos raidą, suteikė lietuviškos spaudos fotografijai sąlygas būti savarankišku šaltiniu ir pavertė jos sampratą menu. Už tokį meną ir daugelį metų pašvęstą tyrinėjimo darbą knygų mylėtojais šiandien dėkingi doc. Andriui Vaišniui. Tikėkimės, kad šis svarbus dvitomis ras garbingą vietą daugelio išeivių knygų lentynose! To, rašydamas autografą, man palinkėjo autorius: „Tegu sena ‘Naujoji Romuva’ lieka skaitoma ir Amerikoje”. □

PS. Parinktų nuotraukų autoriai pokario metais dirbo ir mirė JAV.

Rytas.

(V. Augustino nuotr., 1936)

Žiema Laisvės alėjoje Kaune. (A. Giedraičio nuotr., 1932)

Margučius dažo.

(V. Maželio nuotr., 1939)